

Andelka Mirkov¹
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu

Pregledni naučni rad
UDK: 316.334.56:364.1 (497.11)
316.334.56:316.62/.72(497.11)
Primljeno: 22. 1. 2016.
DOI: 10.2298/SOC16S1232M

KVALITET ŽIVOTA U GRADU: MIŠLJENJE I DELANJE STANOVNIKA POJEDINI GRADOVA U SRBIJI

Quality of life in town: views and actions of inhabitants of certain towns in Serbia

APSTRAKT: Rad je posvećen analizi kvaliteta života u gradovima Srbije na osnovu subjektivne procene stanovnika pojedinih gradova. Kvalitet života podrazumeva skup životnih uslova procenjenih sa aspekta zadovoljenja čovekovih potreba, a u gradskoj sredini se može posmatrati u dimenzijama stanovanja, zaposlenosti, obrazovanja, kulture, rekreacije, zdravlja, ekologije i slično. U analizi su korišćeni podaci iz anketnog istraživanja koje je Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu realizovao 2013–2015. godine. Kao studije slučaja izabrani su Kragujevac, Šabac, Užice, Novi Pazar, Sombor, Zrenjanin, Leskovac i Zaječar, a uzorak svakog grada pojedinačno reprezentativan je za gradsko stanovništvo starosti od 18 do 65 godina. Cilj rada je da se predstave rezultati pomenutog anketnog istraživanja kako bi se stekao uvid u pojedine aspekte subjektivnog doživljaja kvaliteta života u proučavanim gradovima. U radu su analizirani značajni problemi lokalne zajednice ili grada koje stanovnici percipiraju kao zabrinjavajuće, zatim najznačajnije poboljšanje kvaliteta života u gradu tokom poslednjih pet godina, prema mišljenju ispitanika, kao i aktivnosti koje su sami građani preduzimali kako bi unapredili kvalitet života u svom gradu. Između pomenutih gradova postoje sličnosti, poput nepovoljne ekonomske situacije ili niskog stepena građanskog aktivizma, ali i razlike koje ukazuju na lokalno specifične probleme i rešenja.

KLJUČNE REČI: kvalitet života, lokalni problemi, aktivnosti građana, grad, Srbija

ABSTRACT: The paper is devoted to the analysis of quality of life in towns of Serbia based on subjective assessment of inhabitants of certain towns. Quality of life refers to the set of living conditions assessed in terms of satisfying human needs, and in an urban environment it could be observed in dimensions of housing,

¹ andelkam@yahoo.com

* Ovaj rad je deo projekta *Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri* (ev. broj 179035), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

employment, education, culture, recreation, health, ecology, etc. The analysis has used data from survey research conducted by Institute for Sociological Research of University of Belgrade – Faculty of Philosophy in 2013–2015. Kragujevac, Šabac, Užice, Novi Pazar, Sombor, Zrenjanin, Leskovac and Zaječar have been chosen as case studies, and the sample of each town is representative of the urban population aged from 18 to 65 years. The aim of the paper is to present results of the mentioned survey research in order to gain insight into certain aspects of subjective experience of quality of life in studied towns. The paper analyses important problems of local community or town that residents perceive as worrisome, then the most important improvement in quality of life in town during the last five years, according to the respondents, as well as the activities organised by residents themselves to improve the quality of life in their town. There are similarities between the mentioned towns, like unfavourable economic situation or low level of civic activism, but also some differences which point to the locally specific problems and solutions.

KEY WORDS: *quality of life, local problems, citizens' activities, town, Serbia*

Uvod: pojam kvaliteta života

Kvalitet života je jedan od najsloženijih pojmova, koji je našao primenu kako u društvenim tako i u nekim prirodnim naukama. U najopštijem smislu, pod pojmom kvaliteta života podrazumeva se skup životnih uslova procenjenih sa aspekta zadovoljenja različitih čovekovih potreba, od bioloških do sociokulturnih (slično Mijić-Vučković, 2005: 249). Da bi se pojam kvaliteta života pravilno razumeo, neophodno je razlikovati njegovu normativnu i vrednosnu ravan. U prvom slučaju se podrazumeva da postoje izvesni standardi za zadovoljenje univerzalnih čovekovih potreba, dok se u drugom slučaju naglašava uloga kulturnog miljea u određivanju prioriteta u zadovoljenju raznih potreba pojedinaca i društvenih grupa. Treba imati na umu da je pojam kvaliteta života relativan, što znači da obuhvata i subjektivnu procenu na koju utiču ne samo kulturni obrasci, nego i lični afiniteti. Zadovoljstvo kvalitetom života uslovljeno je širinom raskoraka između ličnih aspiracija i realnih mogućnosti za njihovo ostvarenje u datom društvenom kontekstu (Pušić, 1997: 395).

Postoje brojni indikatori kvaliteta života, među kojima se izdvajaju oni koji se odnose na zdravlje, kvalitet životne sredine, uslove stanovanja, ekonomski status i zaposlenost, dostupnost institucija, obrazovanje, zabavu i rekreaciju, društvenu i političku aktivnost, socijalnu stabilnost, bezbednost i slično. Mnogi od navedenih pokazatelja značajni su i za proučavanje kvaliteta života u gradu. Posebno treba istaći da je kvalitet života u urbanoj sredini u velikoj meri uslovljen građanskom participacijom (Pušić, 1997: 397) jer je to jedan od mogućih načina da stanovnici prilagode uslove života u gradu sopstvenim potrebama, ukazujući na probleme kvaliteta života sa kojima se svakodnevno susreću i učestvujući u aktivnostima koje doprinose prevazilaženju nezadovoljavajućih uslova života.

Istraživanja o kvalitetu života u Srbiji imaju dugu tradiciju, a kao poseban doprinos treba istaći metodološku studiju o kvalitetu života u socijalističkoj Srbiji,

koju je napisao Ježi Gore-Gorševski (Jerzy Gore-Gorszewski) (Gore-Gorševski, 1978). Sociološki pristup proučavanju različitih aspekata kvaliteta života može se pronaći u radovima Zagorke Golubović, Vesne Pešić, Vojina Milića, Marije Bogdanović, Mladena Lazića, Slobodana Vukovića, a kad je reč o kvalitetu života u gradu treba spomenuti i Miroslava Živkovića, Kseniju Petovar, Sretena Vujovića i Ljubinka Pušića. Iako sociolozi različitih generacija proučavaju pojedine aspekte kvaliteta života u urbanoj sredini, izostaje sveobuhvatno istraživanje na tu temu, odnosno uglavnom se proučavaju specijalizovana područja, kao što su uslovi stanovanja, životna sredina i slično.²

Rad je pisan kao prilog proučavanju kvaliteta života u gradovima Srbije, sa namerom da se ta tema reafirmiše kako bi se nastavila istraživanja u datoj oblasti. Cilj rada je da se predstave nalazi anketnog istraživanja, što znači da je analiza vođena subjektivnom procenom kvaliteta života stanovnika pojedinih gradova u Srbiji. Imajući u vidu da je istraživanje bilo usmereno na drugu temu (potencijali lokalnog razvoja), ovde su izdvojeni samo oni pokazatelji koji se mogu povezati sa konceptom kvaliteta života. Samim tim, ovaj složeni koncept je redukovano na mišljenje stanovnika i izjave o zajedničkom delanju u vezi sa značajnim problemima kvaliteta života u lokalnoj sredini, a predstavljeni rezultati su deskriptivnog i eksploratornog karaktera. Doprinos analize ove vrste podataka sastoji se u nastojanju da se na osnovu percepcije stanovnika sagledaju različiti aspekti problema kvaliteta života u gradovima srednje veličine u postsocijalističkoj Srbiji.

Proučavanje kvaliteta života u gradu, osim naučnog, ima i društveni značaj, posebno u uslovima konstantnog opadanja životnog standarda i iseljavanja stanovništva Srbije u razvijenije zemlje. Kvalitet života u urbanoj sredini bitno utiče na socioprostornu integraciju i/ili dezintegraciju stanovništva jednog grada i celokupnog društva. Naime, dobar kvalitet života ne samo da podstiče emocionalnu i praktičnu vezanost za mesto, nego predstavlja privlačeci činilac, koji pospešuje lokalni razvoj i omogućava relativno ujednačen nivo životnog standarda u različitim delovima zemlje. Nasuprot tome, loš kvalitet života je odbijajući činilac, koji dodatno produbljuje problem iseljavanja stanovništva iz nerazvijenih područja u potrazi za boljim životnim uslovima. Sve ovo ukazuje na značaj analize i praćenja kvaliteta života u gradovima Srbije, koji se međusobno razlikuju po veličini, geografskom položaju, raspoloživim resursima i tako dalje.

Kvalitet života u gradovima Srbije: kontekstualni okvir

Iako ne postoje sistematski pokazatelji ukupnog kvaliteta života u gradovima Srbije, poznato je da se na nivou lokalne zajednice javljaju brojni problemi koji pogoršavaju uslove života u urbanoj sredini. Osim privredne stagnacije, visoke stope nezaposlenosti i rasprostranjenog siromaštva, u gradovima se ističu komunalni i saobraćajni problemi, nezadovoljavajući rad javnih ustanova,

2 U Hrvatskoj, koja je prema karakteru urbanog razvoja veoma slična Srbiji, takođe se istražuje kvalitet života u gradu, posebno u novim stambenim naseljima (na primer, Seferagić, 1988; Svirčić, Gotovac i Zlatar (ur.), 2015).

zagađena životna sredina, razne socijalno-patološke pojave i drugo, a svaka od tih pojava ukorenjena je u određenom društveno-istorijskom kontekstu urbanog razvoja.

Kada se govori o kvalitetu života u postsocijalističkim gradovima, nije naodmet ukratko podsetiti na to kakvo je stanje nasleđeno iz socijalističkog perioda. Usled ubrzane industrijalizacije i urbanizacije, socijalistički gradovi su uglavnom bili podurbanizovani u odnosu na gradove razvijenih kapitalističkih zemalja (Szelenyi, 1996: 294). To je podrazumevalo niži kvalitet komunalne, saobraćajne i socijalne infrastrukture, te manju raznovrsnost urbanih sadržaja, što ukazuje i na kvalitativnu dimenziju podurbanizovanosti socijalističkih gradova (Petrović, 2008: 62).

Na samom početku postsocijalističke transformacije, gradovi Srbije su bili u povoljnijoj poziciji nego gradovi ostalih postsocijalističkih zemalja jer su neki elementi tržišne ekonomije već bili uspostavljeni, a i gradska infrastruktura je bila razvijenija (Backović, 2005: 42). Međutim, gradovi u Srbiji su vrlo brzo izgubili tu prednost jer su u periodu blokirane postsocijalističke transformacije postepeno zaostajali za gradovima onih zemalja koje su se uspešno transformisale. Devedesetih godina XX veka, znatno su smanjena ulaganja u stambene i infrastrukturne projekte jer u uslovima ekonomske nestabilnosti država nije imala finansijskih sredstava, a stranih investicija nije bilo zbog međunarodnih sankcija prema Srbiji. Neefikasan rad javnih preduzeća koja pružaju razne usluge u gradu dodatno je podstakao nezadovoljstvo građana stanjem u oblasti stanovanja i komunalne infrastrukture (Hegedüs, Teller, 2013: 83). Privatizacijom stanova deo odgovornosti za održavanje stambenog fonda prenet je na same građane kao privatne vlasnike, ali zbog pada životnog standarda celokupnog stanovništva nije postignut željeni efekat podsticanja privatnih ulaganja. Zbog svega navedenog, dobra početna pozicija gradova Srbije permanentno se pogoršavala.

Privredna stagnacija, ratna zbivanja i međunarodna izolacija Srbije proizveli su i druge probleme, naročito u urbanoj sredini. Na primer, devedesetih godina 20. veka politička elita Srbije nije posvećivala dovoljno pažnje rešavanju ekoloških pitanja, pa su i ulaganja u zaštitu životne sredine značajno opala. Zapušten industrijski sektor, nekontrolisan urbani razvoj, ilegalna gradnja, supstandardna komunalna infrastruktura i posledice bombardovanja samo su neki od ekoloških problema u urbanim sredinama (Petrović, 2012a: 81–82). U Srbiji, kao i u mnogim postsocijalističkim zemljama, ekonomska i politička kriza, dezorijentisanost institucija i neregulisana privatizacija pogodovale su razvoju raznih socijalno-patoloških pojava, a posebno organizovanog kriminaliteta i korupcije (vid. Kovčo Vukadin, 2008: 45), što se odrazilo na ukupnu socijalnu nestabilnost i odsustvo bezbednosti.

Socijalne, ekonomske i političke reforme bile su intenzivnije posle promene političkog režima 2000. godine, te se može reći da je to bio period deblokirane postsocijalističke transformacije, iako ni tada nisu sistematski sprovedene sve potrebne zakonske i institucionalne promene koje bi omogućile urbani razvoj i konkurentnost, posebno u pogledu imovinskog prava nad zemljištem i drugim nekretninama. U tom periodu je razvoj gradova i dalje zavisio od političkog

voluntarizma i arbitrarnog odlučivanja, što je pospešilo negativne pojave kao što su siva ekonomija i korupcija, a sprečilo priliv stranih investicija u gradove Srbije (Petrović, 2009: 256–257).

Poboljšanju kvaliteta života u gradu mogu doprineti različiti akteri, a ne samo zvanične institucije države i lokalne samouprave.³ U tom smislu je važno i angažovanje civilnog sektora, odnosno udruženja građana i nevladinih organizacija. Stanovnici grada, kao krajnji korisnici, trebalo bi da imaju mogućnost izbora i direktnog uticaja na donošenje važnih odluka u gradu. Međutim, nameće se pitanje da li su (i u kojoj meri) građani Srbije spremni da svojim neposrednim učešćem doprinesu prevazilaženju raznih urbanih problema. Pravni sistem Srbije omogućava različite vidove građanskog aktivizma, počev od informisanja kao elementarnog oblika participacije građana, preko konsultovanja, upućivanja predloga i javne kritike, do neposrednog učešća u odlučivanju (Milosavljević, 2006: 20–21). Međutim, predviđeni vidovi građanskog učešća uglavnom se ne realizuju jer su u Srbiji i dalje prisutni autoritarno upravljanje, komandno-kontrolni pristup odlučivanju i partokratija. Pojedina istraživanja su pokazala da građani nemaju poverenje u državne institucije, zbog čega izostaje motivacija građana za javno delovanje (Vujović, 2004: 183; Vujović, Petrović, 2007: 377). Pomalo je paradoksalno što u takvim okolnostima dominira sistemska ili državna orijentacija građana u rešavanju problema na nivou lokalne zajednice (Petrović, 2012b: 100). Ovo ukazuje na činjenicu da građanska odgovornost u Srbiji još uvek nije razvijena, nego se od državnih aktera očekuje da u svemu imaju vodeću ulogu. Nerazumevanje značaja organizacija civilnog društva i nepoverenje u njihov rad potiču iz perioda blokirane postsocijalističke transformacije, s tim što su i dalje prisutni zbog toga što se ni država ni civilni sektor ne trude dovoljno da razviju odgovarajući partnerski odnos i saradnju (upor. Milićević, 2011: 60).

Značajni problemi lokalne zajednice ili grada

Kvalitet života se može proceniti pomoću objektivnih i subjektivnih pokazatelja. U ovom radu je akcenat na subjektivnom doživljaju i percepciji kvaliteta života u gradu na osnovu mišljenja stanovnika. Analiza se zasniva na rezultatima anketnog istraživanja koje je Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu sproveo na reprezentativnom uzorku stanovništva pojedinih gradova regiona Šumadije i Zapadne Srbije (2013), Vojvodine (2014) i Južne i Istočne Srbije (2015). Gradovi Kragujevac, Šabac, Užice, Novi Pazar, Sombor, Zrenjanin, Leskovac i Zaječar posmatrani su kao studije slučaja, te se dobijeni nalazi ne mogu uopštavati. Uzorak svakog grada pojedinačno broji oko 300 ispitanika, a obuhvaćeno je stanovništvo starosti od 18 do 65 godina.

Kvalitet života u proučavanim gradovima ispitivan je na osnovu nekoliko pitanja postavljenih u anketnom upitniku, pri čemu je najpre bilo važno utvrditi

3 Prema teoriji urbanog režima, savremeni urbani sistem čine institucije i akteri koji se nalaze u složenoj mreži odnosa međusobne zavisnosti, saradnje, usaglašavanja interesa i koordinacije delovanja (Stoker, 1995).

koji značajni problemi lokalne zajednice ili grada najviše zabrinjavaju ispitanike. Pitanje je bilo otvorenog tipa, uz mogućnost navođenja do tri lokalna problema. Odgovori ispitanika su razvrstani imajući u vidu osnovne dimenzije kvaliteta života u gradu, kao što su zaposlenost, stanovanje u širem smislu, dostupnost javnih ustanova, raznih usluga i dodatnih sadržaja, zdrava životna sredina, bezbednost, međuljudski odnosi i slično. Tako je u Tabeli 1 prikazan udeo ispitanika koji su u svom gradu primetili izvesni problem (ili vrstu problema).

Tabela 1. Značajni problemi lokalne zajednice ili grada (% ispitanika)

	KG	ŠA	UE	NP	SO	ZR	LE	ZA
Nezaposlenost, ekonomska nestabilnost, loš životni standard	87,3	95,3	91,2	99,4	82,6	72,4	97,9	100,0
Neadekvatna komunalna opremljenost i građevinski problemi	24,2	8,9	15,5	24,9	20,6	92,3	29,5	35,5
Loši putevi i gradski saobraćaj	6,3	2,9	8,8	9,1	8,2	7,7	14,4	6,8
Nezadovoljavajući rad javnih ustanova	21,4	23,9	16,2	5,5	19,9	19,5	28,1	33,9
Nedovoljno kulturnih, zabavnih i sportskih sadržaja	3,7	9,6	3,4	,8	5,0	7,7	8,1	4,6
Zagađena životna sredina	4,2	12,1	15,3	1,8	47,3	14,5	15,8	14,7
Loši međuljudski odnosi	7,1	8,8	13,0	3,1	12,5	10,8	10,5	11,4
Kriminal	25,9	22,4	5,8	13,6	11,7	11,1	18,2	8,5
Narkomanija	3,6	14,5	,6	9,6	2,5	1,7	2,5	1,3
Demografski problemi	5,0	1,3	9,4	1,7	4,3	3,4	2,8	4,6

Kao što se vidi iz priloženih podataka, u svih osam studija slučaja izuzetno veliki udeo ispitanika (više od 70%) smatra da su u njihovom gradu veoma izraženi ekonomski problemi. Pritom, ispitanici najčešće govore konkretno o problemu nezaposlenosti, posebno o nezaposlenosti mladih, zatim o ekonomskoj nestabilnosti, propadanju domaće industrije, zatvaranju fabrika, te posledično o lošem životnom standardu i siromaštvu. Prema anketi, ekonomski problemi su najizraženiji u Zaječaru, gde apsolutno svi ispitanici navode barem jedan ekonomski problem, slično je u Novom Pazaru i Leskovcu, a zatim u Šapcu i Užicu. Iako su ti odgovori veoma prisutni i u dva vojvođanska grada, prema mišljenju ispitanika, Zrenjanin i Sombor su u nešto boljoj ekonomskoj situaciji u poređenju sa proučavanim gradovima drugih regiona, što odgovara višem stepenu razvijenosti privrede u severnoj pokrajini nego u drugim regionima Srbije. Treba istaći da jedino Kragujevac kao industrijski centar i nešto veći grad ima potencijal da ih sustigne, prvenstveno zahvaljujući zapošljavanju nove radne snage u fabrici „Fijat automobili Srbija”.

Prema objektivnim statističkim pokazateljima (broj zaposlenih i nezaposlenih na 1000 stanovnika i prosečna zarada), Novi Pazar, Leskovac i Zaječar su zaista u lošijoj ekonomskoj poziciji od preostalih proučavanih gradova (RZS, 2015: 148–175). Zanimljivo je da je u Užicu objektivna ekonomska situacija povoljnija nego

što je ispitanici percipiraju, što se može shvatiti kao svest da lokalni potencijali nisu dovoljno iskorišćeni, odnosno da je grad izgubio konkurentnost koju je nekada imao.

Osim ekonomskih problema, u gotovo svim studijama slučaja značajno su zastupljeni odgovori ispitanika koji ukazuju na komunalne i građevinske probleme. Stanovnike Zrenjanina komunalni problemi zabrinjavaju više nego ekonomska pitanja (92,3% naspram 72,4%). U tom gradu je sanitarna inspekcija, pre više od jedne decenije, zabranila da se za piće koristi voda iz gradskog vodova jer sadrži nedozvoljenu količinu natrijuma, bora i arsena. Gradska vlast, na čijem čelu su bili predstavnici različitih političkih opcija, obećavala je u više navrata da će problem nedostatka pijaće vode biti rešen izgradnjom postrojenja za prečišćavanje vode, ali i poslednje nastojanje da se taj problem reši još uvek čeka realizaciju. Stanovnici ostalih proučavanih gradova govore o neadekvatnoj komunalnoj opremljenosti i građevinskim problemima u širem smislu (svaki treći ispitanik iz Zaječara i Leskovca, svaki četvrti iz Novog Pazara i Kragujevca, svaki peti iz Sombora, te svaki sedmi iz Užica). Ta vrsta problema je najmanje zastupljena u odgovorima ispitanika iz Šapca, koji su više zabrinuti zbog drugih neprilika.

Problemi koji se odnose na komunalne i građevinske poslove tesno su povezani sa nezadovoljstvom stanovnika radom javnih ustanova, i to pre svega institucija lokalne vlasti, u čijoj je nadležnosti rešavanje lokalnih problema. Stoga je razumljivo što su, u većini studija slučaja, frekvencije odgovora u ove dve kategorije značajnih problema veoma slične. Izuzeci su Šabac, Novi Pazar i Zrenjanin. Iako stanovnici Šapca ocenjuju da komunalni i građevinski problemi u njihovom gradu nisu naročito zabrinjavajući, svaki četvrti ispitanik je nezadovoljan radom lokalnih ustanova, što se može pripisati lošoj političkoj situaciji na lokalnom nivou vlasti u vreme anketiranja (šire u Mirkov, 2014: 223), te su ispitanici iz Šapca procenili da se političke tenzije negativno odražavaju na efikasnost javnih ustanova. U Novom Pazaru je obrnut slučaj: uprkos velikoj zastupljenosti komunalnih i građevinskih problema, stanovnici nisu toliko kritični prema lokalnoj vlasti i drugim javnim ustanovama, delimično svesni ograničenja sa kojima se lokalne institucije susreću u pregovorima sa centralnom vlašću zbog perifernog položaja grada. Kritičnost Zrenjaninaca prema radu lokalnih ustanova mogla je biti i veća s obzirom na nerešen problem pijaće vode, ali je taj efekat ublažen relativno povoljnom ekonomskom situacijom u gradu zahvaljujući privlačenju stranih investicija.

Ispitanici prepoznaju da su i ekološki problemi značajni u lokalnoj zajednici ili gradu. Najviše su zabrinuti stanovnici Sombora (svaki drugi ispitanik), koji ističu da je životna sredina ugrožena propustima u radu Veterinarske ustanove „Proteinka”, najvećeg prerađivača animalnog otpada u Srbiji. Ekološka svest je u izvesnoj meri razvijena i među stanovnicima Leskovca, Užica, Zaječara, Zrenjanina i Šapca, koji su trajno ili povremeno izloženi ekološkim rizicima usled zagađenja vazduha, vode i zemljišta neadekvatnim odlaganjem komunalnog i industrijskog otpada, ali i neodgovornim postupcima samih građana.

Svojim odgovorima na pitanje o značajnim problemima lokalne zajednice ili grada ispitanici su ukazali i na problem ukorenjenosti kriminala u datoj sredini. Na primer, svaki četvrti stanovnik Kragujevca ukazuje na pojavu kriminaliteta, a posebno izdvajaju problem korupcije u javnom sektoru, što predstavlja veliku prepreku za razvoj tog, ali i drugih proučavanih gradova. Ispitanici iz Šapca se takođe žale na kriminalne aktivnosti u gradu, među kojima su razne prevare i nelegalna trgovina (šverc automobila, dilovanje droge). Zabrinutost zbog organizovanog kriminala i odsustva bezbednosti pokazuju i neki stanovnici Leskovca. Osim kriminaliteta, stanovnike zabrinjava i pojava narkomanije, što je najviše došlo do izražaja u Šapcu. U odgovorima na neka srodna pitanja u anketi, ispitanici iz Šapca su dosledno iskazali veliku zabrinutost zbog kriminalnih aktivnosti i narkomanije u gradu. Međutim, percepcija stanovnika se ne poklapa sa zvaničnom statistikom. Prema pravosudnoj statistici (pravosnažno osuđena punoletna i maloletna lica), kriminalitet je znatno izraženiji u dva vojvođanska grada nego u Šapcu, dok su podaci za Kragujevac i Leskovac odgovarajući (RZS, 2015: 304–308). Ovo ukazuje na tzv. tamnu brojku kriminaliteta, odnosno nedovoljno prijavljivanje i procesuiranje kriminalnih radnji u Šapcu.

Od ostalih značajnih problema u gradu koje opažaju stanovnici treba spomenuti neodgovarajuću saobraćajnu infrastrukturu, koja otežava funkcionisanje gradskog i međugradskog saobraćaja, a te probleme najviše osećaju Leskovčani. Zanimljivo je da ispitanici iz Šapca ističu da kulturni, zabavni i sportski sadržaji nisu dovoljno zastupljeni, iako je taj grad poznat upravo po bogatom kulturnom životu, brojnim festivalima i događajima (šire u Backović i Spasić, 2014: 111), što znači da ispitanici smatraju da bi takvih sadržaja trebalo da bude više s obzirom na potencijale tog grada. Slično je u Leskovcu i Zrenjaninu. Užičani su skrenuli pažnju na loše međuljudske odnose u gradu, apatiju, nedostatak ideja i inicijative, kao i na demografske probleme poput pada nataliteta i iseljavanja stanovništva.

Na osnovu svega o čemu je bilo reči u ovom poglavlju, može se zaključiti da stanovnici proučavanih gradova racionalno i kritički sagledavaju probleme koji se javljaju u njihovoj lokalnoj sredini. Razumljivo je da ispitanici pokazuju veliku zabrinutost zbog egzistencijalnih problema u uslovima produžene ekonomske krize i produbljanja siromaštva u nacionalnim, ali i globalnim okvirima. Osim toga, stanovnici odabranih gradova percipiraju probleme koji se tiču podurbanizovanosti grada, kao što su nezadovoljavajuća komunalna, građevinska i saobraćajna infrastruktura, institucionalna nerazvijenost, te manja raznovrsnost gradskih sadržaja u domenu kulture, zabave i rekreacije. Svakako ne treba zaboraviti koliko je važno prepoznavanje ekoloških i raznih socijalno-patoloških problema u urbanoj sredini, pošto građani mogu značajno doprineti sprečavanju širenja ovih negativnih pojava. Dakle, stanovnici odabranih gradova percipiraju probleme koji su povezani sa različitim aspektima kvaliteta života u urbanoj sredini, što je važan preduslov za svrsishodno angažovanje građana kao neposrednih korisnika sa ciljem unapređenja kvaliteta života u gradu.

Najznačajnije poboljšanje kvaliteta života u gradu

U anketnom upitniku je postavljeno i pitanje otvorenog tipa koje se odnosilo na najznačajnije poboljšanje kvaliteta života u gradu tokom poslednjih pet godina (Tabela 2). U većini studija slučaja veliki procenat ispitanika smatra da u poslednje vreme nije bilo pozitivnih promena u njihovom gradu (u Zaječaru je takvih ispitanika skoro 60%). Nije zanemarljiv ni udeo onih koji ne mogu da procene da li je u datom periodu bilo ikakvog poboljšanja u lokalnoj sredini (u Leskovcu čak 40%) jer ovaj podatak takođe pokazuje da stanovnici nisu primetili da je kvalitet života u gradu unapređen.

Tabela 2. Najznačajnije poboljšanje kvaliteta života u gradu (% ispitanika)

	KG	ŠA	UE	NP	SO	ZR	LE	ZA
Nema takvih primera	18,7	37,4	51,1	37,0	45,1	53,0	36,6	59,4
Ne mogu da procenim	35,0	19,1	26,6	29,4	27,4	27,0	40,9	26,2
Industrija, zapošljavanje, ulaganja	35,6	,6	,6	,7	4,9	7,0	13,1	1,3
Uređenje grada, komunalna infrastruktura	2,6	30,6	2,5	27,3	15,6	7,3	4,7	5,4
Saobraćajna infrastruktura	,9	4,1	,6	2,1	1,4	,3	1,0	1,9
Kulturni i sportski objekti i sadržaji	2,6	2,6	11,3	2,1	1,4	,7	1,0	2,9
Zaštita životne sredine	,9	2,9	3,1	–	1,4	,7	,7	,6
Trgovina, turizam	2,0	–	,6	–	1,4	–	–	,3
Obrazovanje	–	,3	,6	,7	,3	,3	–	,3
Nešto drugo	1,7	2,4	2,8	,7	1,0	3,7	2,0	1,6
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100

Najveći boljitak su osetili stanovnici Kragujevca. Nešto više od trećine ispitanika iz tog grada smatra da je pokretanje industrijske proizvodnje u fabrici „Fijat automobili Srbija”, a samim tim i zapošljavanje nove radne snage, najznačajniji pomak u datom periodu. Prema odgovorima ispitanika, novih ulaganja i zapošljavanja je u izvesnoj meri bilo i u Leskovcu (tekstilna industrija), kao i u Zrenjaninu i Somboru (prehrambena industrija i drugo).

U Šapcu i Novom Pazaru zapažanja ispitanika su drugačija. Skoro trećina stanovnika Šapca ističe da se najznačajnije poboljšanje tokom poslednjih pet godina ogleda u uređenju komunalne infrastrukture, što je u skladu sa prethodnim nalazom da ispitanici iz Šapca retko iskazuju zabrinutost zbog lošeg stanja u ovom domenu kvaliteta života. U Novom Pazaru je neadekvatna komunalna opremljenost jedan od važnijih problema u gradu, s tim što lokalne vlasti, prema oceni ispitanika, ulažu napor da se takvo stanje promeni nabolje, tako da svaki četvrti stanovnik Novog Pazara ističe da je u poslednjih pet godina rađeno na komunalnom uređenju grada. Slične promene su primetili stanovnici Sombora, iako u manjem procentu, uz napomenu da u tom gradu izostaje napredak u zaštiti životne sredine, koja je ugrožena radom „Proteinke”. Ispitanici iz Užica najviše vrednuju obogaćivanje kulturne i sportske ponude grada, imajući

u vidu renoviranje gradskog stadiona i izgradnju pokrivenog bazena. Zaječar je generalno u lošijoj poziciji od ostalih studija slučaja, pošto čak 85,6% ispitanika iz tog grada nije primetilo pozitivne promene kada je reč o kvalitetu života u gradskoj sredini, odnosno nije se izdvojio nijedan aspekt kvaliteta života koji je u dovoljnoj meri unapređen.

Aktivnosti građana sa ciljem poboljšanja kvaliteta života u gradu

Kada je reč o građanskom aktivizmu, u anketnom upitniku je postavljeno nekoliko pitanja kojima je merena informisanost kao elementarni oblik građanskog učešća, ali i pitanje otvorenog tipa o konkretnim aktivnostima koje su građani preduzimali u poslednjih pet godina kako bi unapredili kvalitet života u svom gradu. Obaveštenost ispitanika, kako na osnovu njihove subjektivne procene, tako i na osnovu objektivnih pokazatelja, nije na zadovoljavajućem nivou (upor. Mirkov, 2014: 224–226), što svakako otežava organizovanje zajedničkih aktivnosti kojima bi građani pospešili poboljšanje kvaliteta života u svom gradu.

Tabela 3. Učešće u aktivnostima koje su građani preduzimali da bi unapredili kvalitet života u gradu (% ispitanika)

	KG	ŠA	UE	NP	SO	ZR	LE	ZA
Nije učestvovao/la	97,8	95,9	96,2	98,6	89,7	80,7	94,6	97,4
Ekološke akcije	,8	2,1	1,9	,7	4,6	2,1	2,7	,3
Aktivnosti na poboljšanju komunalne infrastrukture	,5	1,5	,6	,3	1,5	3,2	1,0	,7
Aktivnosti usmerene protiv otvaranja splavova	–	–	–	–	–	10,0	–	–
Kulturne aktivnosti	,5	–	,3	–	,4	,7	–	,7
Aktivnosti u oblasti sporta	–	,3	–	,3	,8	1,1	,3	–
Aktivnosti u zdravstvu i socijalnoj zaštiti	–	–	,6	–	1,1	1,1	,7	–
Prikupljanje novca u humanitarne svrhe	–	–	,3	–	,4	,7	–	–
Omladinski aktivizam i edukacije	,3	–	–	–	1,5	–	–	–
Nešto drugo	–	,3	–	–	–	,4	,7	1,0
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100

Prema rezultatima anketnog istraživanja, u svih osam studija slučaja veoma veliki udeo ispitanika u poslednjih pet godina uopšte nije učestvovao u zajedničkim aktivnostima građana, iako su uračunati svi oblici participacije kao što su praktičan rad, sufinansiranje, protesti i peticije. U vojvođanskim gradovima više od 80% ispitanika nije učestvovalo u kolektivnim poduhvatima stanovnika, a u gradovima druga dva regiona takvih ispitanika ima još više – preko 94%. To znači da u nekim gradovima organizovanih aktivnosti građana gotovo da nije bilo ili su one bile sasvim malih razmera.

Prema sadržaju, preduzete aktivnosti se uglavnom usredsređuju na zaštitu životne sredine i rešavanje komunalnih problema (Tabela 3). U nekoliko studija slučaja javljaju se ekološke akcije (čišćenje grada, čišćenje reke, ozelenjavanje, protesti i peticije zbog zagađenja), najviše u Somboru, a zatim u Leskovcu, Zrenjaninu, Šapcu i Užicu. U nekim proučavanim gradovima stanovnici su se udruživali radi poboljšanja komunalne infrastrukture (asfaltiranje ulica, popravljavanje fasada), na primer u Zrenjaninu, Somboru i Šapcu. Kao lokalna specifičnost javljaju se inicijative usmerene protiv otvaranja splavova na jezeru u centru Zrenjanina, što predstavlja borbu za očuvanje životne sredine i zaštitu javnog prostora. Za razliku od drugih gradova, u Somboru se odvijaju edukativne aktivnosti namenjene mladima, kojima se, između ostalog, afirmišu ekološka pitanja i principi održivog razvoja.

Opšta ocena je da stanovnici proučavanih gradova retko preuzimaju inicijativu za unapređenje kvaliteta života u gradskoj sredini, podrazumevajući da bi veću odgovornost trebalo da imaju drugi akteri urbanog razvoja. U skladu sa ranije utvrđenom sistemskom ili državnom orijentacijom građana, ispitanici imaju velika očekivanja od centralne i lokalne vlasti u rešavanju značajnih problema u njihovom gradu (vid. Mirkov, 2014: 229). To je i razumljivo ako se ima u vidu da državni akteri poseduju veću moć od ostalih, a posebno u odnosu na organizacije civilnog društva i same građane.

Zaključak

U ovom radu je predstavljen kvalitet života u pojedinim gradovima Srbije na osnovu percepcije anketiranih stanovnika. U svih osam studija slučaja, pokazalo se da građani racionalno i kritički sagledavaju značajne probleme lokalne zajednice ili grada u kojem žive, uključujući ekonomske i egzistencijalne probleme, podurbanizovanost grada, ekološka pitanja, socijalno-patološke pojave i drugo, odnosno opažaju sve značajne probleme koji se inače javljaju u zemljama u tranziciji, u uslovima ekonomske krize i propadanja manjih, a posebno periferijskih gradova. Takođe, u proučavanim gradovima je primećeno da se ispitanici kritički ophode u proceni eventualnog poboljšanja kvaliteta života u urbanoj sredini, što je još jedan preduslov za svrsishodno delanje stanovnika sa ciljem podsticanja unapređenja kvaliteta života u svom gradu. Međutim, problem je u tome što građani nisu dovoljno dobro informisani i veoma retko učestvuju u zajedničkim aktivnostima na lokalnom nivou, što je posledica niskog stepena građanskog aktivizma i nepoverenja u javne institucije, koji su nasleđeni iz ranijeg perioda, ali i sistemske orijentisanosti koja podrazumeva veća očekivanja od državnih aktera. Nesklad između stvarnog i mogućeg, kritičke percepcije i pasivnog odnosa, velikih očekivanja i nepoverenja prema javnim institucijama produžava stanje u kojem nezadovoljavajući kvalitet života čini da ovi gradovi budu manje poželjna mesta za život, što nikako ne doprinosi socioprostornoj integraciji stanovništva, već dugoročno samo može dovesti do suprotnog procesa.

Literatura

- Backović, Vera. 2005. Evropski gradovi u postsocijalističkoj transformaciji. *Sociologija*, Vol. XLVII, No. 1: 27–44.
- Backović, Vera i Ivana Spasić. 2014. Identitet grada: mišljenje lokalnih aktera u četiri urbane sredine. *Sociologija*, Vol. LVI, No. 2: 101–123.
- Gore-Gorševski, Ježi. 1978. *Kvalitet života stanovništva SR Srbije: metodologijska studija*. Beograd.
- Hegedüs, József and Nóra Teller. 2013. Social Landlords and Social Housing Management, in: Hegedüs, József, Martin Lux and Nóra Teller (eds.). *Social Housing in Transition Countries*. New York – London: Routledge.
- Kovčo Vukadin, Irma. 2008. Kriminalitet na području jugoistočne Europe. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 15, No. 1: 35–54.
- Mijić-Vučković, Jelena. 2005. *Grad – juče, danas, sutra: održivi razvoj*. Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
- Milićević, Radovan. 2011. Demistifikacija nevladinih organizacija kao društvenih aktera u Srbiji, u: Belić, Jelena (ur.). *Evropski standardi u Srbiji: Primenom evropskih standarda do regionalnog razvoja Srbije*. Beograd: Fond Centar za demokratiju.
- Milosavljević, Bogoljub. 2006. Analiza pravnog okvira i politike u Srbiji i drugim evropskim zemljama, u: SKGO (prir.). *Građansko učešće na lokalnom nivou: Analiza pravnog okvira i politike u Srbiji i drugim evropskim zemljama: Istraživanje postojećeg stanja*. Beograd: SKGO.
- Mirkov, Andelka. 2014. Aktivnosti građana u cilju poboljšanja kvaliteta života u gradovima Šumadije i Zapadne Srbije, u: Petrović, Mina (prir.). *Strukturni i delatni potencijal lokalnog razvoja*. Beograd: Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore – ISI FF.
- Petrović, Mina. 2008. Istraživanje socijalnih aspekata urbanog susjedstva: percepcija stručnjaka na Novom Beogradu. *Sociologija*, Vol. L, No. 1: 55–78.
- Petrović, Mina. 2009. *Transformacija gradova: ka depolitizaciji urbanog pitanja*. Beograd: ISI FF.
- Petrović, Mina. 2012a. Ekološki odgovorno građanstvo: teško dostižan ideal u Srbiji, u: Petrović, Mina (prir.). *Glokalnost transformacijskih procesa u Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa – ISI FF.
- Petrović, Mina. 2012b. Pretpostavke novog modela upravljanja okruženjem u Srbiji. *Sociologija*, Vol. LIV, No. 1: 87–104.
- Pušić, Ljubinko. 1997. *Grad, društvo, prostor*. Beograd: ZUNS.
- RZS (Republički zavod za statistiku Republike Srbije). 2015. *Opštine i regioni u Republici Srbiji, 2015*. Beograd: Republički zavod za statistiku Republike Srbije.
- Seferagić, Dušica. 1988. *Kvalitet života i nova stambena naselja*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Stoker, Gerry. 1995. Regime Theory and Urban Politics, in: Judge, David, Gerry Stoker and Harold Wolman (eds.). *Theories of Urban Politics*. London: Sage Publications.

- Svirčić Gotovac, Anđelina i Jelena Zlatar (ur.). 2015. *Kvaliteta života u novostambenim naseljima i lokacijama u zagrebačkoj mreži naselja*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Szelenyi, Ivan. 1996. Cities under Socialism – and After, in: Andrusz, Gregory, Michael Harloe and Ivan Szelenyi (eds.). *Cities after Socialism: Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies*. Oxford – Cambridge: Blackwell Publishers.
- Vujović, Sreten. 2004. Akteri urbanih promena u Srbiji, u: Milić, Anđelka (prir.). *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa: svakodnevnica Srbije na početku trećeg milenijuma*. Beograd: ISI FF.
- Vujović, Sreten and Mina Petrović. 2007. Belgrade's Post-Socialist Urban Evolution: Reflections by the Actors in the Development Process, in: Stanilov, Kiril (ed.). *The Post-Socialist City: Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. Springer.